

En kristen utgångspunkt för akademiska studier

Föredrag vid FFG:s 30-årsfirande den 18 september 2023.

Torbjörn Johansson, rektor

Inledning

Att studera är att ständigt möta nytt. I mötet med nya saker pågår alltid ett mer eller mindre medvetet *inre prövande* av det man möter. Är detta nya bra eller dåligt, sant eller falskt, relevant eller irrelevant? När studierna berör existentiella frågor, såsom fallet är med religion och livsåskådningar, blir en viktig fråga vad som är utgångspunkten för ett sådant prövande. De existentiella frågorna handlar om varifrån jag kommer, varför jag lever och vart jag är på väg – i livet och efter döden. När någon gör anspråk på att veta något om frågor som dessa, så blir frågan utifrån vilken måttstock det sagda ska bedömas. Med ”utgångspunkt” i rubriken menas alltså inte bara en startpunkt, som ruta ett i en lång rad av rutor som man kan lämna bakom sig när man kommit igång. Utan med ”utgångspunkt” menas här den orienteringspunkt som allt i studierna *ständigt* ska relateras till. En sådan utgångspunkt finns med varje ny studiedag och i varje ny frågeställning. Det är utifrån den som allt prövas och bedöms. Vilken är denna utgångspunkt? För en kristen människa är den Jesus Kristus. Vi ska nedan utveckla vad detta betyder men behöver först säga något om hur förutsättningarna för teologiska och religionsvetenskapliga studier ser ut i Sverige idag. De svenska universitet och högskolor som är ackrediterade i Sverige finansieras helt eller delvis av staten och de har rätt att utfärda t.ex. en bachelor- eller masters-examen med tillhörande studiepoäng. Studenter vid ackrediterade högskolor är berättigade till statligt understöd (CSN). Dessa utbildningar har som mål och uppdrag att vara *konfessionsneutrala* och de får inte innehålla *religiösa inslag* såsom bön. Den svenska utbildningen i religionsvetenskap har jag beskrivit i ett annat sammanhang och ska inte gå in på den djupare här, men den utgör bakgrunden för följande reflektioner.¹

En bekännelse som utgångspunkt

Församlingsfakulteten har inte en konfessionsneutral utgångspunkt utan utgår tvärtom från en *confessio*, en bekännelse. I sin enklaste och mest koncentrerade form innebär denna bekännelse, att *Jesus Kristus är HERRE*. Denna bekännelse gäller även när en kristen bedriver akademiska studier. Att Jesus Kristus är Herre betyder att han ska vara det över alla tankar, över förnuftet och över de akademiska studierna. Studierna har som mål att fördjupa och förstärka denna utgångspunkt. Med detta är också sagt vad som *inte* är utgångspunkt, nämligen den självständiga, autonoma människan, som mäter allting efter sitt förnufts mått.

Sökandet efter vishet

Den grundläggande frågan är: Hur ska den kristna kyrkan och dess många församlingar få herdar, lärare och ledare som på bästa sätt rustas för sin uppgift? Om vi inte tar vår utgångspunkt i det konfessionslösa idealet utan istället i bekännelsen till Jesus Kristus som Herre, så försöker vi först och främst finna svaret på dessa frågor i hans uppenbarelse, den heliga Skrift. Det visar sig att den har mycket att säga om det som rör studier, kunskapsinhämtning och vishet.

Vi ska inledningsvis lägga märke till hur olika man har uppfattat ”vishet” i olika religioner. Skillnaden visar sig i hur man betraktar vishet som rör själva skapelsen och vishet som gäller frälsningen. Den norske teologen Oskar Skarsaune (som medverkade vid FFG:s förra bibelkonferens) har visat, att många religioner tänker sig en kontinuitet mellan dessa båda slag av vishet. Insikterna och visheten som rör skaparverket går vidare och djupnar till en insikt som även gäller frälsningen. I kristendomen föreligger däremot hinder på denna väg och istället för kontinuitet mellan insikten i skapelse respektive

frälsning föreligger avbrott eller diskontinuitet. Vi ska nu se närmre på denna skillnad.

Skarsaune visar hur sökandet efter vishet på många sätt är universellt om man gör en religionshistorisk utblick. "Vishet" är ett ord som fortfarande klingar positivt men det har ändå en undanskymd plats i den moderna västerländska världen om man jämför med hur det har varit inom olika religioner och livsåskådningar i historien. Den visa människan har setts som ideal-människan. Bland grekerna i antiken hade sökandet efter vishet en framträdande plats och vi får detta bekräftat av Paulus, som säger att "grekerna söker visdom" (1 Kor 1:22). Det grekiska ordet för vishet är *sofia*. Grekerna var upptagna av att söka den, att tänka och diskutera om den. De har ett särskilt ord för denna kärlek till vishet: filosofi. Men denna strävan efter vishet fanns inte bara i det gamla Hellas utan även längre österut, i Mellanöstern och Indien, och söderut, i t.ex. Egypten.

Den kunskap och vishet som man sökte var inte kunskap i allmänhet utan den var av ett speciellt slag: De ville finna det som var den innersta sanningen om världen, vad som karakteriserade kosmos. Centrala ord i detta tänkande är *ordning och lagmässighet*. Världen och livet styrs av inre lagar och sammanhang som människan ska söka efter och sedan leva i enlighet med. Bland grekerna räknade den filosofiska riktningen stoicism med ett slags världsförnuft som de kallade *logos*. Vid denna tid fanns ingen skarp gräns mellan religion och filosofi utan även de olika filosofskolorna sågs som frälsningsvägar. I Egypten står gudinnan *Ma'at* för ordning och sanning. Längre österut, i Kina, står begreppet "tao" för något liknande. Gemensamt är att man menade att det i världen finns en inre lagbundenhet, och den gäller både naturen, samhället och individen. Att bryta mot denna inre lag skadar livet. Den som känner till den inre ordningen och kan leva i samklang med den har funnit det goda livet.

Om vi med Skarsaune ställer frågan om kontinuitet och brott i det tänkande som har skissats ovan, så är det alltså ett kontinuitetstänkande som dominerar. I filosofiska och religiösa system ska insikter som rör världen och det alldagliga fördjupas så att den kunskap som kan utvinnas ur materiella förhållanden leder vidare till andliga insikter. Människan, samhället och kosmos hör på detta sätt samman. Genom att ta vara på det man har och öka sin kunskap och vishet så får man del av en högre insikt. Det föreligger s.a.s. en obruten linje.

Vad skulle nu vara alternativet till denna föreställning om kontinuitet? Det är att det föreligger ett skarpt *brott* mellan vad människan kan lära sig utifrån skapelsen och vad som är sanningen om frälsningen. Insikterna i skapelsens lagar leder inte vidare till insikter i frälsningsfrågan. En fördjupning av människans iakttagelser av skapelsen är inte en väg som leder fram till målet. Vi ska nu se hur det är denna föreställning om diskontinuitet som möter i Bibeln.

Gudsfruktan som början på vishet

I Bibeln har vishet en så central plats att den har fått ge namn åt en särskild genre inom de heliga Skrifterna, nämligen "vishetslitteraturen". Till denna räknas bl.a. Ordspråksboken, Predikaren, Job och delar av Psaltaren. Tonen slås an i inledningen till Ordspråksboken, där det sägs om Salomos ordspråk: "Av dem lär man känna vishet och förmaning och att förstå kloka ord. Av dem hämtar man förmaning till vist handlande, till rättfärdighet, rätt och redbarhet. De ger enkla människor klokhet, de unga kunskap och omdöme" (1:2f.).

Mycket finns att säga om hur temat vishet sedan utvecklas i denna bibelbok men jag vill här endast peka på att visheten möter i två olika former. I det första fallet handlar det om en vardagsvisdom som är tillgänglig för alla som ger akt på livets gång. Några exempel på detta: "Lat hand gör fattig man, flitig hand ger rikedom" (10:4); "Den som brukar sin åker får bröd så det räcker, den som jagar efter fåfängliga ting saknar förstånd" (12:11). Ofta leder dessa ordspråk vidare till frågor om rätt och fel, alltså till etiska frågor. Inte minst gäller detta frågan om det sjätte budet och i långa avsnitt varnas för äktenskapsbrott.

Den andra formen av vishet kommer inte från människans iakttagelser utan den måste komma till henne utifrån, från Gud. Visheten träder fram i personifierad form och kallar människan att ta del av den. "Hör visheten ropar, och förståndet höjer sin röst. Den står uppe på höjderna, vid vägen där stigarna möts" (8:1f). Denna vishet är på inget sätt självklar och hör samman med hela relationen till Gud. "Ty den som finner mig finner livet och får nåd från HERREN. Men den som syndar mot mig skadar sin själ ..." (8:36). Detta drag hos visheten – att den inte står till människans disposition – möter även i Jobs bok. Så beskrivs visheten där som något förborgat. "Men visheten, var finns hon?" (Job 28:12) "Men visheten, var kommer hon från?"

Var har förståndet sin boning? Hon är gömd för alla levandes ögon, hon är dold för himlens fåglar” (28:20f). Vi möter här den viktiga tanken att Gud vet var visheten bor och att komma i rätt förhållande till Herren är vägen att nå vishet. ”Gud har insikt om vägen till henne, han vet var hon bor” (28:23). ”Se, Herrens fruktan är vishet, att fly det onda är förstånd” (28:28).

Med detta är vi framme vid en mycket central sak i vishetslitteraturen: Gudsfruktan är vishetens begynnelse. Att komma i ett rätt förhållande till Herren är det som kan ge insikt och vishet. ”Att frukta Herren är början till vishet, att känna den Helige är förstånd” (Ords 9:10). Visheten handlar alltså om en relation till Gud! Den är inte först och främst en tanke eller en inre insikt – utan det handlar om att ha tro och förtrösta på Herren.

Om vi sammanfattar så betyder detta att den gammaltestamentliga förståelsen av vishet inte präglas av den kontinuitetsföreställning som vi annars möter i mycket av religionshistorien. Istället för kontinuitet handlar det om diskontinuitet. Människan kan inte på egen hand nå fram till den djupare visdomen. Detta blir ännu tydligare när vi går till Nya testamentet. Människan kan inte genom egen insikt nå fram till sanningen om frälsningen. För detta behöver hon få del av en särskild uppenbarelse. Paulus beskriver detta koncentrerat i 1 Kor 2:9f: ”Men vi känner, som Skriften säger, vad ögat inte har sett

och örat inte har hört och människohjärtat inte har kunnat ana, vad Gud har berett åt dem som älskar honom. Ty för oss har Gud uppenbarat det genom sin Ande.” Enligt en mer ordagrann översättning handlar det här om ”vad som inte har stigit upp (*anabaino*) ur människohjärtat”. Evangeliet kommer inte från människans inre. Det kommer utifrån. I de korta verser som citerades ovan anger Paulus var det kommer från: från Skriften, från Gud genom Anden, från apostlarna.

Den uppenbarelse som kommer från Gud, Fadern, Sonen och Anden, förmedlad via profeter och apostlar är något helt annat än grekernas sökande efter vishet: ”Ty judarna begär tecken och grekerna söker visdom. Men vi predikar Kristus som korsfäst, för judarna en stötesten och för hedningarna en dårskap” (1 Kor 1:22f).

Vi ska nu ta denna struktur – om kontinuitet respektive diskontinuitet – och se hur den kan vara till hjälp i frågan om hur studier ska läggas upp och bedrivas.

Gemensamma förnuftsargument och en särskild uppenbarelse

Den tvådelning av visheten som vi möter i Ord-språksboken innebär att det finns något i förståelsen av verkligheten som är tillgängligt för i princip alla människor, medan det finns annat som bara är tillgängligt för den som står i en rätt relation till

Herren. Söker vi vägledning i denna distinktion när vi reflekterar över akademiska studier, så kan de se ut enligt följande: Delar av studierna kan delas av alla, oberoende av tro. De presenterar resultat som kan delas och argumenteras för utifrån gemensamma iakttagelser och gemensamma förnuftsargument. Här kan man t.ex. tänka på kunskaper i språk, historia och kultur. Men i tillägg till detta finns det sådant i studierna som förutsätter en rätt relation till Herren, och det är därmed inte något som kan delas av alla. Det bygger på den uppenbarelse som möter i Jesus Kristus och den accepteras helt enkelt p.g.a. det förtroende som en kristen har för sin Herre. Han är Sanningen och hans ord är sanning. Detta gäller även sådant som går emot förnuftets vanliga bedömningar, såsom fallet är med underverk och mycket i gudslära och kristologi. När det gäller att nå vishet i djupare mening är accepterandet av uppenbarelsen i Skriften en nödvändig förutsättning. Tron och gudsfruktan betyder vidare att studierna bedrivs utifrån helt andra förutsättningar, när man räknar med Gud som en realitet. Såväl lärare som student kan vända sig till honom med bön om ljus, upplysning och hjälp att förstå. Studierna har en bestämd förutsättning och allt som möter ska relateras till det mest grundläggande i det kristna livet, att Jesus Kristus är Herre.

Vad är alternativet?

Vi har så här långt sett på frågan om en kristen utgångspunkt för studierna. Det är dags att vända på frågan: Om inte den kristna bekännelsen är utgångspunkt för studier i religionsvetenskap och teologi – vad är då utgångspunkt? I den svenska politiska debatten när det gäller grundskolor, räknar många med att det finns konfessionella skolor och så finns det ”vanliga”, vilka antas vara neutrala och objektiva. Men när det gäller religion och livsåskådningsfrågor finns det ingen neutral eller objektiv position. Att bedriva studierna som om Gud inte finns (*etsi deus non datur*) är också en utgångspunkt. Varför skulle det vara mera objektivt att utgå från att Gud inte finns än att utgå från att Gud finns? Debatten i skolvärlden har sina rötter i upplysningstiden och detsamma gäller den neutralitet som är idealet för universitet och högskolor.²

Slutsats: Argumentation och lovsång

Den kristna utgångspunkten för studierna är Jesus Kristus och tron på honom. Han är begynnelsen (lat. *principium*) och änden, han är A och O, den som innesluter allt. Han innesluter även all kunskap, alla studier och är den som allt ska relateras till. Vi kan sammanfatta den betydelse Gud har för de teologiska studierna med Paulus ord i Rom 11:36: ”Av honom, genom honom och till honom är allting.”

Inledningsvis ställdes frågan om hur teologiska studier bäst kan bedrivas, och vi ska nu se på Paulus som exempel. I Romarbrevet, kapitel 9–11, har Paulus ett långt resonemang om Israel och hedningarna. Han citerar utförligt från Skrifterna, han argumenterar och undervisar som apostel. Hela avsnittet mynnar sedan ut i en lovsång:

”O vilket djup av rikedom och vishet och kunskap hos Gud!

Hur outgrundliga är inte hans domar och hur outrannsakliga hans vägar.

Vem har lärt känna Herrens sinne eller vem har varit hans rådgivare?

Eller vem har först givit honom något som han måste betala igen?

Av honom, genom honom och till honom är allting. Honom tillhör äran i evighet, amen” (11:33–36).

Genom att lägga märke till hur Paulus går till väga kan två avvägar undvikas. Den första innebär att man stannar vid argument och skriftcitat utan att gå vidare till lovsång över Guds djup och outgrundlighet. Den andra avvägen innebär att man försöker ta en genväg till lovsången inför Guds outgrundlighet utan att med tanken ha följt Paulus argumentation. Båda dessa avvägar ska undvikas. Paulus håller samman *argumentation och lovsång*. Vägen till hans förundran går via skrifternas vittnesbörd och användande av det förnuft som har blivit format av Skriften. Och så kan han utbrista: ”Vilket djup av rikedom och vishet och kunskap hos Gud!” Paulus ger oss här ett mönster som ska vara en förebild för teologiska studier med en kristen utgångspunkt.

I en sådan utgångspunkt är även *mål och syfte* med studierna inlagda: ”Honom tillhör äran i evighet, amen” (Rom 11:36).

1. ”Perspektiv på prästutbildning. Immanens, transcendens och bön” i en festskrift till Tomas Nygren (under utgivning).

2. Se ”Perspektiv på prästutbildning. Immanens, transcendens och bön” (jfr not 1).